

ΠΡΟΑΡΧΑΪΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΟΝΕΙΡΑ

Ονειρικός λήθαργος - Ψυχική εγρήγορση - Πολιτική αφύπνιση

Σταύρος Οικονομίδης
Δρ Αρχαιολογίας

Όνειρος. Γιος της Νυκτός και αδελφός του Ύπνου και του Θανάτου. Αγγελιαφόρος του Διός και όργανο του Απόλλωνα και των θεραπευτών θεών για τη μήνυση συμβουλών και θεραπειών. Αυτή είναι η γενεαλογία του Όνειρου, έτσι όπως διαμορφώθηκε κατά την κλασική εποχή. Υπάρχει ωστόσο και μία άλλη παράδοση στην αρχαία Ελληνική Γραμματεία, σύμφωνα με την οποία ο Όνειρος καταγόταν από την Θεά της γης, της Χθονός¹. Πρόκειται για μία παράδοση η οποία μας επιτρέπει να χαρακτηρίσουμε τον Όνειρο ως σύμβολο βγαλμένο κατευθείαν από τα σπλάχνα της γης, και συνεπώς ως σύμβολο και της λατρείας της, με όσες θρησκευολογικές και σημασιολογικές ερμηνείες μπορούμε να της αποδώσουμε. Η γη και η λατρεία της έχουν να κάνουν με ένα συναισθηματικό υπόβαθρο που αγγίζει τα όρια της προαρχαϊκής υπόστασης. Ακόμα και ως λατρεία, αυτή της χθονός έχει να κάνει με μία εποχή που προηγήθηκε της κλασικής ελληνικής σκέψης, όταν οι ολύμπιοι θεοί, τα ιερά κέντρα και τα θρησκευτικά δρώμενα ήταν συνδεδεμένα με

Ζεὺς και Αντίοπη,
Πίνακας του ζωγράφου
Βαττώ (Μουσείο Λούβρου).

το πρωτόγονο στοιχείο της γης. Ιερείς έρχονταν σε επαφή με τη γη² και τον υπόγειο κόσμο των στοιχειακών της, εναγισμοί και θυσίες λάμβαναν χώρα, θεϊκή έμπνευση προερχόταν άμεσα από τη γη, και ο ορίζοντας της θρησκευτικότητας ήταν ακόμα επικεντρωμένος σε έναν κόσμο που κυμαινόταν στα έγκατα και όχι στην επιφάνεια. Τη διοίκηση ασκούσαν φατριακές ομάδες τοτεμικού τύπου, με γνάρχη και ιερατείο που προοιωνίζονταν τη δημιουργία καθεστώςτων βασιλείας. Το μητρικό στοιχείο που προσφέρει η γη και οι φυσικές της όπες αποτέλεσαν το πρώτο περιβάλλον που φιλοξένησε ιερουργικά τυπικά, μαντεία και χώρους άσκησης της λατρευτικής συμπεριφοράς. Το όνειρο και ο Όνειρος –η μορφή που κάθε φορά παρουσιάζεται στον ύπνο των εγκοιμωμένων, όταν αυτοί συνειδητά ή ασυνειδητά αποζητούσαν να συμμετάσχουν στον κόσμο των σκίων και έτσι βίωναν τη δεύτερη, την εναλλακτική πραγματικότητα, την ονειρική εμπειρία– είναι επίσης ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει έναν πολύ παλιό τρόπο συμπεριφοράς, όσον αφορά στην επικοινωνία και τη σύνδεση των εγκοσμίων με το υπερπέραν.

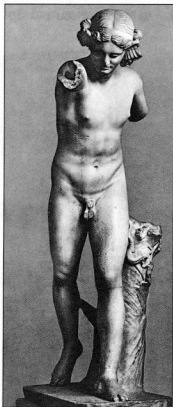
Λη και όνειρο στην εποχή της Χθονός είναι δύο σχήματα που επηρεάζουν την αυγή της ελληνικής θρησκευτικότητας. Ο Απόλλωνας δεν έχει ακόμα παλέψει με τον Πύθωνα, στοιχείο και σύμβολο της γης και της εποχής της, για την κηδεμονία και την κυριαρχία στη λατρεία των Δελφών. Μαντικές λειτουργίες και θρησκευτικότητα έχουν ακόμα να κάνουν με παλιές μεθόδους, βγαλμένες από εμπειρίες ενυπνίων, ονειρικών εμπνεύσεων και οραμάτων που χαρακτηρίζουν κοινωνίες προαστικές.

Οι Έλλοι (ή Σελλοί), ιεροφάντες της Δωδώνης, σε άμεση επαφή με τη γη και τα στοιχεία της, παρέμεναν κοντά της νύχτα-μέρα· επάνω της κοιμούνταν και εμπνέονταν, και φρόντιζαν να διατηρούν την υγρή της επαφή περπατώντας ανυπόδητοι. Η λάσπη και το χώμα μέσα στα οποία κινούνταν ήταν το διάμεσο στην επικοινωνία τους με τη δύναμή της, και ιερούργουσαν ως όντα της γης, «γήινα». Οι λατρείες τους ήταν κατεχοχίτη αφιερωμένες στην πρωταρχική ασφάλεια που προσφέρει η γη, και οι μήσεις τους στην κυκλική πορεία που ξεκινά από το χώμα και καταλήγει σ' αυτό. Είναι ενδιαφέρον το ότι ο Όμηρος χρησιμοποιεί έναν συγκεκριμένο όρο για τους ανυπόδητους ιεροφάντες της Δωδώνης: τους ονομάζει «υπόφητας αντίπτοδος χαμαιεύνας», δηλαδή προφήτες που πλαγιάζουν με βρώμικα πόδια πάνω στο χώμα. Αυτή είναι μία πανάρχαια παράδοση, που συνδέεται με τους προαρχαϊκούς τρόπους λατρείας της γης και τη χρήση των ονείρων ως μεθόδου άμε-

σης έμπνευσης και μαντείας. Βασικά στοιχεία είναι η επαφή με το χώμα, τη γη, και η εγκοιμηση ίσως επανω σε κομμάτια δερμάτων ζώων. Είναι μία παράδοση που εξακολουθεί να υφίσταται πολύ αργότερα, κατά την κλασική εποχή, στα εγκοιμητήρια των μαντείων των αφιερωμένων σε Θεούς Ιατρούς, Ασθενείς και πιστοί που επιθυμούν να γνωρίζουν τα μελλούμενα, βρίσκοντας λύση στην επιλογή των αποφάσεών τους, κοιμούνται επάνω σε τομάρια σφαγμένων τετράποδων. Οι ισχυρές παραδόσεις δύσκολα λημονούνται, ακόμα και όταν τα θρησκευτικά κατεστημένα

μεταβάλλονται. Έτσι, η παλιά τακτική της επαφής με τη γη κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας με το υπερβατικό εξακολουθεί να τηρείται, αν και αφιερωμένη, όχι πια στη γη αλλά στον Απόλλωνα, στον Ασκληπιό, στον Διόνυσο.

Το όνειρο είναι η κατάσταση που προσφέρει εναλλακτικές διαστάσεις, εικόνες, δράση και ικανότητα μεταμορφώσεως. Μέσω αυτού επιτελείται η *transformatio* των υποκειμένων του ύπνου, που χαρίζει σε υποσυνειδητές δυνάμεις απεριόριστη εφευρεσία, η οποία αποσιωπάει στο στάδιο της εγρήγορσης. Μέσα από αυτή τη μεταμόρφωση των προσώπων και των πραγμάτων, πλήρης αταβισμού και αρχέγονων σχημάτων, συμπεριφορών και αντιδράσεων, ο ενυπνιαζόμενος απολαμβάνει το προνόμιο της αποχής από τα καθημερινά προβλήματα και τη συμβατικότητα. Αυτό ακριβώς είναι το κεντρικό στοιχείο που χαρακτηρίζει την εναλλακτικότητα της ονειρικής κατάστασης, καθώς και την παλαιότητα της στην κλίμακα της λατρευτικής εξέλιξης της θρησκευτικής συμπεριφοράς. Η Μεγάλη Εποχή των Ονείρων των Αυστραλών Αβορίγνων δεν είναι τίποτα άλλο από το πρώτο αυτό στάδιο εξέλιξης στην αντιμετώπιση του υπερβατικού και του θείου. Σε αυτό το συλλογικό στάδιο, που χαρακτηρίζεται την παιδική ηλικία της ζωής του ανθρώπινου γένους, ο κόσμος του ονείρου και ο κόσμος της εγρήγορσης δεν είναι έντονα διαχωρισμένοι. Ο πρώτος –φάσμα, ιδέα, εικόνα– θυμίζει τον ύπνο στη μητρική κοιλία και το βαθύ παιδικό ύπνο, ενώ ο δεύτερος

Άγαλμα του θεού Ύπνου.
Αντίγραφο του γλυπτή Σκόπα (Μαδρίτη, Museo del Prado).

προλαμβάνεται ως ένας κόσμος ύλης και σωματικής αντίληψης.

Σε μία τέτοια εποχή, τα όνειρα, τα νυχτερινά φάσματα, χρησιμοποιούσαν και επηρέαζαν προσωπικά και συλλογικά, μέσω των ακαθόριστων στοιχειακών της φύσης, ήταν διάμεσα, που αργότερα αντικαταστάθηκαν με μεθόδους, που συμβάδιζαν περισσότερο με τις νέες λατρείες και τα καινούργια θεϊκά πρόσωπα τα οποία αποτέλεσαν το Ολύμπιο Πάνθεο, Πάνθεο της βουνοκορφής και του αέρα. Η εποχή του ονείρου πιο αντικαταστάθηκε κάποια στιγμή με μια εποχή πιο πραγματιστική, μια εποχή ψυχολογικής και πολιτιστικής εγρήγορσης, η οποία παραμέρισε, έθεσε στο περιθώριο τα παλιά λατρευτικά και πολιτιστικά κατεστημένα. Έτσι, ο Όνειρος έγινε πλέον γιος της Νυκτός, πρίγκιπας ενός βασιλείου σκίων που ερχόταν σε άμεση ρήξη με τον κόσμο των χρωμάτων και της Ημέρας. Μιλάμε πλέον για το Δήμο Ονείρων, ένα βασίλειο απομυνημένο, που συνορεύει με την άκρα του κόσμου και τη χώρα του Άδη³: η Ψών έχει δώσει τη θέση της στο αντίθετό της, τον Απόλλωνα, ενώ τα παλιά χθόνια μαντεία, όπως οι Δελφοί και η Δωδώνη, έχουν αλλάξει λαλιά και έχουν υιοθετήσει τη φωνή που προέρχεται από τον κόσμο της εγρήγορσης με κατεύθυνση προς τον ουρανό. Ο αντίλαλος του μητρικού σπηλαίου και του υποσυνείδητου οδηγεί σε διόδους που επικινυνώνουν με το υπερπέραν και το υπερβατικό, μέσα από μία μακρά ψυχολογική διαδικασία. Στην αρχαϊκή και στην κλασική σκέψη κάνουν την παρουσία τους στοιχειακά όπως η Ψυχή και η Εικόνα, το Είδωλο⁴, ακόμα και ο Λόγος, που μπορούν να οδηγήσουν και στην αμφιβρόχηση της τυφλής αποδοχής των ονειρικών ερμηνειών, *elementa* που υποβαθμί-

ζουν το ρόλο του ονείρου σε είδος πρωτόγονης και καθυστερημένης αντίληψης. Ο κόσμος τώρα σπνιζεται σε νόμους και τάξη θεϊκή, η οποία έχει κάποιο εκλογικευμένο ειρμό και συνέπεια.

Στα Ομηρικά Έπη διαπιστώνουμε ότι η μετάλλαξη αυτή στην αντίληψη των ονείρων έχει ήδη αρχίσει να συντελείται σε μεγάλο βαθμό. Βλέπουμε μία διάκριση στην ποιότητα των ονείρων και μία αμφισβήτηση στη θεστάτα, άρα και αξιόπιστη, προέλευσή τους. Η αναφορά στην Οδύσσεια⁵ σε κατηγορίες ονείρων αυθεντικών και μη, που προέρχονται από τις δύο διαφορετικές πύλες, την κεράτινη και την ελεφαντοστέινη, μιλάει για μία σχεδόν προεπισημωμένη ψυχανάλυση των ονείρων και για μία αξιολόγηση σε κατηγορίες, βάσει των οποίων τα όνειρα δεν είναι υποχρεωτικό να αντιμετωπισθούν χωρίς κριτική διάθεση. Αξιολόγηση και κριτική συνοδεύουν την κατάταξη τους σε είδη: σε όνειρα συμβολικά και αντικειμενικά⁶. Η Πηνελόπη ονειρεύεται είκοσι χήνες που της κλέβουν τα σπατά. Ένας αετός εμφανίζεται από το βουνό και τις σκοτώνει, ύστερα ο αετός επιστρέφει και από τη στέγη του σπιτιού μιλάει στην Πηνελόπη. Στο όνειρο αυτό το σύμβολο (αετός) αντιπροσωπεύει τον Οδυσσέα, και οι νεκρές χήνες τους εξολοθρευμένους μηνητήρες. Άλλου, π.χ. Ψ 65 κ.ε.ξ., έχουμε ένα από τα όνειρα με παρουσία προσώπου, του Πάτροκλου, ο οποίος εμφανίζεται στον κοιμημένο Αχιλλέα. Εδώ έχουμε μεν μία μεταφορά του ειδώλου του νεκρού Πάτροκλου από το υπερπέραν, αλλά ο ποιητής βάζει τον Αχιλλέα να πει ότι αυτό που είδε ήταν «ψυχή και είδωλον, *άταρ φρένες ούκ ἐνὶ πάμπαν»*, σκιά, φάντασμα, χωρίς διάνοια. Αξιολογεί αυτό που είδε χωρίς να το δεχτεί ως πραγματικό και δεδομένο. Παρ' όλα αυτά όμως δίνει βάση σε ό,τι είδε και ακολουθεί

3. Νυξ. Από τα αέγματα του Μεγάλου Βιμού της Περγάμου (Μουσείο Βερολίνου).

τις συμβουλές του νεκρού του φίλου (Α. Ψ 95 κ.ε.). Εξαιτίας των ασυμφωνιών και αμφισβητήσιμων αυτών ερμηνειών των ονείρων και των ονειρικών μορφών, που μπορεί να εξαρτώνται από μία καθαρά προσωπική οπτική και ψυχολογία, η εγκυρότητα τους άρχισε, ήδη από την εποχή των Ομηρικών Επών, να υποθαμβίζεται συγκριτικά με άλλες μεθόδους μαντικής, τουλάχιστον όσον αφορά στα εθνικά και συλλογικά πράγματα. Ισχυρά κατάλοιπα της πίστης στα όνειρα και στον εμπνευσμένο τους χαρακτήρα εξακολουθούν μολταύται να διασώζονται στο λαό: απόδειξη είναι η ευρεία χρήση ονειροκριτών και τυποποιημένων συμβόλων, με ανάλογη ερμηνεία σε πολύ μεταγενέστερες εποχές⁷.

Στον Όμηρο έχουμε την αμφισβήτηση της εγκυρότητας των ονείρων, και αυτό φαίνεται καθαρά στο επεισόδιο του ονείρου του Αγαμέμνονα (Α. Β 20 κ.ε.), όπου η απόφαση της επίθεσης κατά των Τρώων λαμβάνεται υπ' όψη, εφόσον ο προσωπικός Όνειρος του αρχηγού των Αχαιών προλαμβάνει τη μορφή του ίδιου του Νέστορα: σοφού ηγεμόνα, σημαντικού παράγοντα των συνελεύσεων, άρα και αγγελιαφόρου ενός πιστευτού μήνυμάτους.

Στην προαρχαϊκή Ελλάδα τα όνειρα ήταν πινακωμένα με χθόνιες λατρείες, συγγένειαν με την εμπειρία του θανάτου και κατατάσσονταν σε ένα στάδιο μεταβατικό μεταξύ καθημερινής πραγματικότητας και επικοινωνίας με το υπερπέραν. Η εμπειρία αυτή στην κλασική εποχή αντιμετωπιζόταν ως καθαρά προσωπική και εντοπιζόταν σε ένα φαινόμενο αντίθετο από εκείνο της εγγήγορης, το Ύπαρ.

Το Ενύπνιον ή Όναρ ήταν η διάλεκτος που ένωσε την υπερβατικότητα με την καθημερινότητα και την πεζότητα. Με αυτό ο θνητός διατηρούσε μία επικοινωνία με διαστάσεις έξω από τον ίδιο, μέσω μορφών και εικόνων που προέρχονταν από το βασίλειο των οσίων, των νεκρών και των θεών.

Ακριβώς για αυτή του τη σπουδαιότητα και εξαιτίας της αμεσότητας του με το άτομο ιδιαίτερα, το όνειρο γίνεται από πολύ χωρίς διάμεσο μεταξύ του συνειδητού και του ασυνείδητου ορατού, του Ειδώλου, επομένως μπορεί να αποτελέσει πηγή γνώσης και αποκάλυψης. Είναι γνωστό ότι στην ελληνική μυθολογία οι χθόνιες λατρείες και η μαντική γνώση εμπιστευόνταν σε μεγάλο βαθμό τα όνειρα ως μάρτυρες των τεκταινομένων στο υπερπέραν και ως προπομπή των μελλούμενων.

Μεγάλοι λατρευτικοί χώροι με άμεση σύνδεση με την Γη, όπως η Δωδώνη και οι Δελφοί, πολύ πριν από την ανακήρυξή τους σε θρησκευτικά κέντρα πανελληνίως καταξίωσης, και μάλιστα πολύ πριν από τη μεταλλαγή τους σε κέντρα λατρείας των Ολυμπίων θεοτήτων, εφηρμοσαν την ονειρική οδό για την αποκάλυψη των μυστηρίων και την επικοινωνία με τον κόσμο των νεκρών. Στους Δελφούς η εγκοίμηση ήταν η πρωταρχική μέθοδος συνδέσμου με τα στοιχεία ακά της Γης, το ίδιο και στη Δωδώνη των Σελών, κάτι που εξακολούθησε να υφίσταται, αλλά με διαφορετικό τρόπο –κλειστό και ατομικό– και στους κλασικούς χρόνους. Καμία εθνική απόφαση δεν λαμβάνεται μέσω των ονειρικών χρησιμοδοτήσεων: εκεί ανάγονται πλέον μόνο οι ασθενείς που ζητούν θεραπεία ή ταπεινοί πολί-

τες, που επιθυμούν να βρουν λύση στα προσωπικά τους προβλήματα επικαλούμενοι τους Ιατρούς Θεούς ή τα προσωπικά numina.

Στον Ηράκλειτο το όνειρο είναι το αντίθετο της εγγήγορης⁸. Ο κόσμος που βιώνουμε καθημερινά είναι ο κόσμος του φωτός, των χρωμάτων και της πάρκας, τον μοιραζόμαστε με όλους και επομένως είναι κοινός. Ο κόσμος που απιπύσσεται στα όνειρα είναι εκείνος των οσίων και των φασμάτων, άρα και του Άδη, ένας κόσμος προσωπικός και μοναχικός, ο κόσμος του εαυτού και του ιδιωτικού. Η αντίληψη αυτή ενός προσωπικτικού φιλοσόφου χαρακτηρίζει μία θεωρία ζωής που αντιτίθεται έντονα στην αποδοχή της ονειρικής εμπειρίας σε συλλογικό επίπεδο.

Αντίθετα από άλλες μεθόδους επικοινωνίας με το θείο, όπως η σπλαγχνοσκοπία και η οιωνοσκοπία, το όνειρο δεν κατέληξε να χάσει μαζική, αντικειμενική αποδοχή ως μέσο μαντικής αποκάλυψης που θα μπορούσε να επηρεάσει συλλογικά ή εθνικά. Ήδη στον Όμηρο, όπου έχουμε μία λογοτεχνική απόδοση του ονείρου, υπογραμμίζεται ο θεοσταλτός χαρακτήρας του, ο οποίος το καθιστούσε υπερφυσικό και αποδεκτό μόνο σε περίπτωση που λαμβανόταν από ηγετικές προσωπικότητες, οπότε ήταν και έγκυρο. Ο Αγαμέμνωνας δέχεται την ονειρική εμπειρία της επίσκεψης του ίδιου του Νέστορα, σοφού, επομένως αποδεκτού, κατά την οποία του δίνεται εντολή για επίθεση κατά των Τρώων. Ύστερα από σύγκληση των αρχών και των ηγεμόνων, στην οποία επαληθεύτηκε η εγκυρότητα και η φερεγγυότητα του ονείρου, αποφασίζεται η πολεμική επιχείρηση. Διαπιστώνουμε λοιπόν ήδη μία καχύποπτη στάση απέναντι στο ονειρικό μήνυμα, που θα μπορούσε να αποδειχτεί ανακριβές και τυχαίο, προκαλώντας μία μοιραία και ατυχή έκβαση. Στα Ομηρικά Έπη υπάρχουν ονειρικές εμπειρίες που αφορούν στους ήρωες, αλλά και διακριτικά μέσα αποκάλυψης των μελλούμενων τα οποία έχουν καθιερωθεί επίσημα. Τα όνειρα, παρά όλα αυτά, υφίστανται περισσότερο ως προσωπικές διόδους και επικοινωνίες με το χώρο του υπερβατικού. Αυτό μας κάνει να αντιληφθούμε τα όνειρα στην αρχαϊκή εποχή ως κατάλοιπα μιας πρωτόγονης και αταβιστικής συμπεριφοράς, που συμβάδισε με πρότυπα και μοτίβα ξεπερασμένα την εποχή που ήδη προσιμωζόταν την κλασική, η οποία αντανακλά ιδεώδη κοινωνικών οργανωμένων με συγκεκριμένη πολιτική και θρησκευτική δομή. Οι λατρείες της Χθόνος παραγκωνίζονται από λατρείες του Φωτός και της Επιφάνειας, ιερόι χώροι μεταμορφώνονται και παραλλήλως είναι με βάση τις νέες συνθήκες που διέπουν τις κοινωνικές λειτουργίες, ενώ τα όνειρα παύουν να είναι ο μόνος τρόπος άμεσης και ατομικής επικοινωνίας με το θείο. Τα όνειρα εξακολουθούν μολταύται να εξασφαλίζουν την προσωπική αποκάλυψη του υπερβατικού, αν και περιορισμένα, στο πλαίσιο του οίκου και του ιδιωτικού χώρου.

Όνειρα Ελληνικών-Όνειρα βαρβάρων

Οι συλλογικές ψυχολογικές αλλαγές συνεπώνονται και διαφοροποιούνται των κοινωνικών καθώς και των πολιτικών δομών. Αυτοί οι δυο πολιτιστικοί πόλοι αλληλοεξαρτώνται και αλληλοσυμπληρώνονται μέσα στο χρόνο, διαμορφώνοντας το στίγμα της κάθε εποχής ενός λαού. Η πε-

ρθωριοποίηση πολιτικών στοιχείων, όπως είναι τα όνειρα και οι Άλπεις, σε αρχέγονα αρχαιολογικά σύμβολα αποτελούν ένδειξη μιας σταδιακής μεταμόρφωσης. Κατά την αρχαϊκή και, περισσότερο, κατά την κλασική εποχή στην Ελλάδα παρατηρείται η ένταξη του ονειρικού κόσμου στο χώρο της δαιδαλωματίας. Αρχικά τα όνειρα παύουν να έχουν μια αυλογητική, πολιτική αντιμετώπιση, η οποία θα προκαλούσε την αποδοχή τους ως συμβάντων προσωπικού χαρακτήρα, δηλαδή ως εμπειριών της οποίας το κάθε άτομο είναι ελεύθερο να αποδεχτεί ή όχι. Ο πιστός ή λάτρης ή ασθενής θα αποφασίζει από μόνος του αν θα εγκλιματίζεται πάνω στο τομάρι ζωού στο εσωτερικό ενός ναού ή ενός θεραπευτηρίου. Πρόκειται για μία προσωπική απόφαση, η οποία εξαρτάται από το βαθμό της πίστης του στην αποτελεσματικότητα μιας τέτοιας ίασης ή έμπνευσης. Είναι γεγονός ότι η προσέλευση σε τέτοιους χώρους παραμένει αβρόα σε όλον τον ελληνικό χώρο, και μάλιστα για μεγάλα διάστημα. Μολαταύτα, κανένας ομοσπονδιακός φορέας ιερατικών επίθετων δεν αναλαμβάνει εγκλιματισμούς προκειμένου να ληφθούν αποφάσεις ή να βρεθούν λύσεις για την επίλυση προβλημάτων που αφορούν στο σύνολο. Όταν κάτι τέτοιο συμβαίνει είναι σε περιορισμένη κλίμακα. Το πρόνομιό αυτό εξακολουθεί να το απολαμβάνει ο μονάρχης των ανατολικών κρατών, ο οποίος βιώνοντας την ονειρική εμπειρία ως κάτι αποκλειστικά προσωπικό, έχει το δικαίωμα να τη θεωρήσει τον μοναδικό σύνδεσμο του θεού με το έθνος που κυβερνά, όντας ο ίδιος θεόπνευστος και θεϊκό διάσημο.

Άλλες είναι οι περιπτώσεις ονειρικών εμπειριών διάσημων προσώπων εκτός του ελληνικού χώρου, που να μην αφορούν παρά μόνο την προσωπική πορεία τους στην εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων. Βασίλεις και ηγεμόνες αναφέρουν τα όνειρά τους, που σε μεγάλο βαθμό γίνονται αποδεκτά ως θεόταστα, σε γεωγραφικές περιοχές έξω από την Ελλάδα. Εκεί γίνεται αντιληπτή και η πολιτιστική αντανάκλαση των ονείρων, η οποία εκφράζει άλλες πολιτικές συμπεριφορές και αξίες. Για παράδειγμα, ο φορέας που δίνει το ονειρικό μήνυμα στην Αίγυπτο, στη Μεσοποταμία ή στη Βαβυλώνα είναι αποκλειστικά και μόνον ο θεός, σε αντίθεση με τον ελληνικό χώρο και το Ομηρικό Έπη, όπου ο Όνειρος δεν είναι αναγκαστικό ο θεός, αλλά ακόμα και άνθρωπος. Ο ηγεμόνας, ως θεόπνευστο όργανο του θεού, δεν μπορεί παρά να συναλλάσσεται με θεούς στα όνειρά του. Αντίθετα, σε μία κοινωνία που διατίεται από δημοκρατικές και συλλογικές αξίες, όπως η ελληνική, κάτι τέτοιο δεν είναι υποχρεωτικό ή στερεότυπα αναλαμβανόμενο. Στην Ελλάδα επίσης, το όνειρο δεν προσλαμβάνεται ποτέ διαστάσεις εθνικές, αλλά παραμένει στο επίπεδο του περιβώριου, κάτι που εκδηλώνεται πρώιμα με τη διάπληξη της κοινωνικής διάρθρωσης σε κράτη τα οποία φαίνεται να έχουν ξεπεράσει προ πολλού συμπεριφορές που θα χαρακτηρίζον «καθυστερημένες» τοιμηκές και φατριακές ομάδες. Οι μοναρχίες των ανατολικών βασιλείων χαρακτηρίζονται, αντίθετα, από κοινωνική αρχαιότητα και διατηρούν την ονειρική ως λειτουργήματα που αφορά ολόκληρο το έθνος, μέσω του θεϊκού δέκτη, του βασιλέα. Αν εκλάβουμε την αντιμετώπιση αυτή των ανατολικών

μοναρχικών εθνών ως σύμβολο αρχαιότητας, η οποία αντανάκλα τη πρόληψη και διάδοση των ονειρικών εμπειριών του μονάρχη, ως γεγονός που αφορά ολόκληρο το έθνος, τότε κάτι αντίστοιχο θα μπορούσαμε να έχουμε και στην προαρχαϊκή Ελλάδα. Μικρές μοναρχίες και βασιλεία, με έναν απόλυτο αρχηγό στην εξουσία και χωρίς την παρεμβατική λειτουργία γενικών συμβουλίων, δίνουν μεγάλη σημασία στις προσλήψεις και στις ονειρικές έμπνευσεις του. Η δίκη του προσωπική ονειρική εμπειρία και ο ατομικός του σύνδεσμος με το υπερβατικό και το όσιο είναι υπόθεση του συνόλου, και επομένως γίνεται αποδεκτή ως νόμος και κανόνας για τον οποίο δεν χωρεί αμφισβήτηση από την κοινή γνώμη. Για την Ελλάδα δεν διαθέτουμε γραπτή μαρτυρία που να αναφέρεται σε μία τόσο παλαιά εποχή, ενώ τα Ομηρικά Έπη, έχοντας αποκρυσταλλωθεί σε μία περίοδο μεταβατική ανάμεσα στην αρχαϊκή και την προκλασική Ελλάδα, αποτυπώνουν ιδέες και καταστάσεις υπερά εξαρτημένες. Η απόρριψη της ονειρικής εμπειρίας του ηγεμόνα και η κριτική διάθεση απέναντί σε αυτήν δηλώνουν ήδη μία πολιτιστική αποκόλληση από τις πολιτικές και πολιτιστικές αρχές που διέπουν κράτη-βασιλεία και όχι πόλεις-κράτη.

Σημειώσεις

1. *Ap. en Taup.*, στ. 1259-1282. 2. Parke, H. W. *Greek oracles*, London 1967, 3. 00, σ. 12, 1. 13-15, 4. 11, σ. 101-107, 5. 00, 7. 555-569, 8. 4, N 65. 7. Αντρίων ο Αδ., *Περί κρίσεως ονείρων*, σ. Ηρακλή, VS 22 B 99. 9. Έχουμε μια αναφορά σε προσωπικό όνειρο σε Ηρακλή της Γρομμήκης Ε. Επαράτης θ - ρι - ja - ja, από την Γλυκά (πν Αν 116, 2 - Μυρσάκης Ομοιωτής Λακων. Α. Μορφυρά, Roma 1963) ωστόσο, αυτή δεν είναι αρκετή για να καταλήξουμε σε κάποιο πιο συγκεκριμένο συμπέρασμα σχετικά με το θέμα των ονείρων στη Μικρασιατική εποχή. Ούτε τα αρχαιολογικά ευρήματα στον Πεταρού της Κρήτης είναι δυνατόν να μας οδηγήσουν σε συσχέτιση των ηθικών αναδραστηρίων μελών που ανακαλύφθηκαν εκεί με μεθόδους θεματολογικής εργολογίας κατά τη Μινωική εποχή (ISSA 9.35).

Prearchaic Greece and Dreams, Political Wakening, Psychic Waking, Political Wakefulness

St. Oikonomidis

The world of the prearchaic communities is a typical world of symbols and images, characterized by cults directly connected with the Earth. The prearchaic man does not distinguish the daily life from his nocturnal oniric experiences, which belong to his capacity of seeing the hyperbatic and the holy. Dreams offer to him an alternating status of being through a personal transformation into realities belonging to the kingdom of the subconscious.

In Greece, before the arrival of the Olympian deities, big cult centers as those of Dodona and Delphi are connected with the adoration of the Earth, and not just a central role in the functioning of religious proceedings.

Due to various social changes, cults and religiosity loose their prearchaic character, and dreams become more a personal way of communication between the day life and political progress, that crystallizes into a different way of divination, regarding the whole society and not just the individual. Political way of life and new types of government that preannounced the democratic city-state determine the differentiation of the religious thought, while in kingdoms of the Middle and Near East, where primitive royal-based societies prevail, the personal oniric experiences of the monarchs influence the whole society.

Dreams and their religious public use involve old patterns of human acceptance of the hyperbatic, as opposed to Greek states, where dream experience soon becomes an isolate and personal phenomenon.

St.O.

Βιβλιογραφία

- Bottero, J. «L'orientation en Mesopotamie ancienne», *Klame*, τειχ. 7 (1982), 7.
- Brancley, F. *Appearance and reality*, Sorenscheim 1930.
- Bellame, C. *Studi sulla rappresentazione del sogno nella Grecia antica*, Sellerio 1991.
- Del Conte, D. *Græcorum de re antiquitatis scriptorum reliquia*, Milano 1968.
- Dies, H. - Kranz, W. *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin 1951.
- Dodds, E. R. *The Greeks and the irrational*, Berkeley 1950.
- Donnay, G. «L'ame et la rêve d'Homère à Lucrèce», *Klame*, τειχ. 8 (1983), 5 κ.ε.
- Guidorizzi, G. *Sogno e funzione culturale*, Laterza 1988.
- Κουρής, Γ. Δ. *Ιστορία και φιλοσοφία των ονείρων από τον Όμηρο μέχρι τον Πλάτωνα*, Αθήνα 1968.
- Kern, O. *Orphicorum Fragmenta*, Berlin 1922.
- Lewis, N. *The interpretation of dreams and portents*, Toronto-Sarasota 1976.
- Markovitch, M. *Eraticum. Fragmenti* (Tr. II.), Firenze 1978.
- Merleau-Ponty, M. *Phénoménologie de la perception*, Paris 1945.
- Μισού, Α. «Η χρήση των ονείρων στην Ελληνική και Ρωμαϊκή αρχαιότητα», στο *Οις Ενυπνίου*, (επιμ.) Δ. Κουρής, Ηράκλειο 1993.
- Oppenheim, A. L. «The interpretation of dreams in the ancient Near East», *Trans. Amer. Philosoph. Soc.* N. 46 (1956), σ. 294.
- Leshout, H. *Greek van. Socks on Dreams*, Utrecht 1980.